

PREFIXE ROMÂNEȘTI
DE PROVENIENȚĂ SLAVĂ: IZ-

SERGIU DRINCU

Cuvinte-cheie: *formarea cuvintelor, prefixare, slavonisme*

O analiză detaliată a acestui prefix a realizat Marina Rădulescu în SMFC II, p.131-134¹. Corpusul pe care și-a bazat cercetarea este următorul, la care noi am adăugat anumite precizări etimologice și prima atestare, pe baza datelor din MDA, și ariile de răspândire:

izafla (*izăfla, izefla*) „A afla, a găsi”. *H XVIII, 175*. În DA s.v. *izăfla* se indică aria de răspândire: *Banat*, cu citate din CATANĂ, B. 184: Gheorghe Cătană, *Balade populare din gura poporului bănățean*, culese de..., Giurcu, Brașov, 1895: *Că de nu s' o izăfla, Multă blagă vă voi da*; HODOȘ, P. P. 159: Enea Hodoș, *Poezii populare din Bănat*. Culegere publicată de..., Caransebeș, 1892: *Dușmanii mă izăflară*. De asemenea, Emilian Novacoviciu, *Cuvinte bănățene* adunate de.... Tipografia Felix Weiss, Oravița, 1924 (NOVACOVICI, C.B. 11), *Anonymus Caransebensis (Izaflu = reperio ANON. CAR.)*. La acest cuvânt se referă și R. Todoran, *Particularități dialectale bănățene într-un manuscris de la începutul secolului al XIX-lea* (1), CL, 1969, nr.2, p.300, în secțiunea „Verbe derivate cu prefixe „aspectuale”: **izăflat** „inventat, născocit, scornit”: *minuni izăflate*, scornite. (V. și (II), CL, 1970, nr.1, p.56). Este vorba de *Cronica* lui Nicolae Stoica de Hațeg, între timp apărută în ediție critică. În MDA, s.v. *izăfla*, se dă ca primă atestare *H XVIII, 175*, iar pentru etimologie se trimite la **afla**, fără a se explica proveniența lui **iz-**.

izbăvi „A se mântui”. *COD. VOR. 142/12*. V.sl. *izbaviti*.

izbândi (*is~*) „A învinge, a birui, a triumfa” etc. PSALT. 318/13. V. sl. *izbaqan* (infinitivul *izbyti*).

izbi „A lovi (cu putere)”. PSALT. (1651) 175. Din slavul (DA), v.sl. (MDA) *izbiti* < *iz-* + *biti* „a lovi, a bate” (Mihăilă, Î. 197).

izbici s.n. „Bici” (DA). După Marina Rădulescu e posibil să avem a face cu o formație românească din *iz-* + *bici* (< vsl. *bič*). În MDA este vorba tot de o formație românească, dar din *izbi* + *bici*. Ca atare, el trebuie eliminat din lista derivatelor cu *iz-*.

izbicí (DA) / **zbicí** (și *sbicí*). Pentru **izbicí**, în MDA sunt indicate sensurile: „A se usca” (considerat învechit și popular); „A goli până la ultima picătură” (limitat la Moldova) și „A limpezi rufe” (limitat la Oltenia). Pentru etimologie se trimite la **zbicí**. Pentru această ultimă variantă, MDA indică prima atestare în BIBLIA (1688) 233²/1 și etimologie necunoscută. În acest context, etimologia propusă în CADE, scr. *zbjeći se* „a intra la spălat, a se strânge”, ni se pare hazardată, în lipsa unor atestări în graiurile bănațene, căci trimerile din CADE, care nu-l înregistrează pe **izbicí**, se limitează la Delavrancea, Sbiera și Caragiale. Nici GĂMULESCU nu înregistrează cele două variante. Sensul scr. *zbjeći se* este însă apropiat de cel limitat la Oltenia: „A limpezi rufe”, comun ambelor variante, așa încât etimonul propus în CADE ar putea fi, totuși, luat în considerare. După atestările din DLR, **zbicí** apare preponderent în Muntenia. Pe de altă parte, datele obținute, în anchetele pentru ALR, la întrebarea [644] „Rufele se usucă” au rămas nepublicate.

izblăzni „A duce în păcat, a corupe, a ispiti, a ademeni” (DA, unde se trimite la *săblăzni*). Cuvântul este atestat la CANTEMIR (cf. TDRG). Marina Rădulescu îl pune în legătură cu *blăzni* „a înșela, a amăgi, a duce în greșeală” (DA), dar mai degrabă îl consideră format de la *săblăzni*, identic ca sens (< slavonul *sūblazniti se*) CORESI, TETR. 40, id., EV. 144 (DLR), prin schimbare de prefix, ca la *imblăzni*, cu același sens. MDA nu-l înregistrează pe **izblăzni**.

izbrăni „A lichida o afacere, o datorie” (DA). Prima atestare în APOSTOL (a. 1704), ap. BV I 457 (MDA). Etimologia propusă în DA este v.sl. *izbīranŭ* (cu infinitivul *izbrati*), iar în MDA *izbiranti*. Scriban se referă la vsl. *iz-braniti*, trimițând și la *braniște*. Ciorănescu invocă alt derivat, și anume: *zbranca*, în expresia *a da*

zbranca, a prăda, a jefui [4562]. Cf. și **izbrănire** „lămurire, clarificare” Pr.C. 96/5, ap. FCLR, p. 175.

izbucni (*sbug-*, *zbuc-*, *zbug-*). „(D. apă) A izvorî cu putere” etc. Raportarea la *bufni*, consideră Marina Rădulescu, ridică probleme de ordin formal și semantic. În MDA se indică bg. *izbyknyvam*. (CADE îl indică pe v.sl. *izbuknqnti*). Formele fără **i-** apar în Moldova și rar în Transilvania (DA s.v. **izbucni**).

izbuti „A reuși” etc. Prima atestare la NEGRUZZI (cf. MDA). În Banat are un sens special: „A scăpa (dintr-o boală) însănătoșindu-se”: *Nu cred să mai izbotească omul ăsta din boală* (Oravița). Com. A. Coca. Cu sensul abstract „succes, reușită” este înregistrat la NOVACOVICI C.B. 12 (v. *supra*): *izbutire*, ap. DA. Etimologie necunoscută (cf. MDA). Totuși, SKOK, I 739 (*isbuti*) îl înregistrează printre formațiile cu **iz-** provenite din slavă. De asemenea, Mihăilă, Î. 197, referindu-se la **izbândi**, vorbește despre dubletul acestuia, **izbuti**, la baza căruia pune infinitivul v.sl. *izbyti*, „cu redarea lui y prin u, ceea ce ar indica o epocă veche a împrumutului”.

izda are, în studiul citat al Marinei Rădulescu, două poziții lexicografice: **izda**¹ și **izda**². Primul are sensul „A trăda, a denunța”, iar al doilea, „A (se) îmbolnăvi” (eventual „a (se) fermeca, a (se) vrăji”, înregistrat la ROSETTI, L.D. 30). Despre **izda**¹, Marina Rădulescu arată că el nu poate fi derivat de la *da*, însă poate fi analizat prin raportare la *da* „a preda pe mâna justiției, a denunța” (cf. DA); **izda**², admite autoarea, trimițând la GĂMULESCU, E. 143-144, este creat în limba română de la substantivul *izdat* „colici, crampe”, care provine din srb. *izdat*, cu același sens (v. *infra*, s.v. *izdat*).

În MDA, toate aceste sensuri sunt subsumate unui singur cuvânt-titlu **izda**: **1-2** „A (se) îmbolnăvi”. **3** „A trăda”. **4** „A denunța”. Prima atestare este cea din CADE, cuvântul fiind specific ariei bănățene. Etimonul este srb. *izdati* „a da afară”. Scriban însă ia în considerare, pentru sensul „a trăda”, bg. *izdávam* trădez.

izdat s.n. „Boală; colici, crampe stomacale”; „drac”: *Du-te la izdat!* Atestat în H XVIII, 28. În DA este localizat în Banat, Oltenia și Muntenia și este considerat participiul substantivat al lui **izda** „A face să se îmbolnăvească; a-i veni cuiva rău” < srb. *izdati* „a da

afară; a preda pe un răufăcător”. În realitate, precizează GĂMULESCU, E. 144, lucrurile stau invers: „Substantivul românesc *izdat*, împrumutat din sârbocroată, a fost simțit de vorbitori ca un participiu, față de care a fost creat apoi un verb *izda*, fără un corespondent cu acest sens în sârbocroată”. Cf. și Emil Petrovici, *Folclor din Valea Almăjului (Banat)*, „Anuarul Arhivei de Folclor”, III, 1935, p.150: **izdat**, o *boală*, (când îl doari la înmă și să înflă la foali), p.128: *Dă izdatu*: Fuź, izdáci, nu sta, / Nu șădza (Bănia). La fel, Mihail C. Gregorian, *Graiul și Folklorul din Oltenia nord-vestică și Bănatul răsăritean*, „Arhivele Olteniei”, 1939, nr.101-103, p.120, în capitolul *Influența sârbească*: **izdat** = durere la stomac.

izgoní (*sgo~*, *zgo~*) „A obliga pe cineva să plece” etc. Prima atestare la CORESI, EV. 203/3. Din v.sl. *izgoniti* (< *goniti*, cf. *prigoni* Mihăilă, Î. 199). Variantele **sgoní** și **zgoní**, indicate în SMFC II, p.131 și în MDA (s.v. **izgoní**), nu se regăsesc nici în DLR, nici în TDRG, nici în CADE, iar în MDA nu se dă nicio atestare pentru ele.

izgorí (*is~*) (Despre paie, cereale) „A se încinge stricându-se”. Este un regionalism, atestat la I. IONESCU, C. 123/26 (= *Calendar pentru bunul gospodar*, Cantora Foaei sătești, Iași, 1845), ceea ce presupune limitarea lui la subdialectul moldovenesc. Din v.sl. *izgorěti*. Marina Rădulescu semnalează și var. *izgârî* (de fapt, *izgârî*) cu sensul „a arde pâinea în cuptor”, trimitând la GĂMULESCU, E. 144, cu răspândire deci în Banat, provenit din srb. *izgoreti* (cu prezentul *izgorim*) „a se distruge prin ardere, a se preface în scrum” (cf. și Trâpcea 270). Și CADE trimite la un (srb.) neidentificat, dar pentru primul sens.

izgorât (*isg~*) / **zgorât** adj. (Despre cereale și fân) „Încins” etc. (cf. DA, unde se indică Oravița, com. A. Coca). Din **izgorí** (< srb. *izgoreti*, v. *supra*). Nici DLR, nici MDA nu înregistrează var. **zgorât**, și nici pe **zgorî**. Variantele în cauză nu apar nici în CADE, la fel varianta *sg~*.

izidí (*izâdí*) (Despre bunuri materiale, averi etc.) „A se risipi”. VICIU, GL. Din bg. *izjadam* (MDA, cf. și SKOK I, 739). Scriban trimite la v.sl. *izŭ-iadati* a consuma, precizând că cuvântul circulă în Moldova și Transilvania.

izlaz, în special în Muntenia, cu sensul „imaș, pășune” < bg. *izlaz* „ieșire, loc de ieșire”, dar și scr. *izlaz* „idem”, deci „loc unde ies vitele la pășune” (Mihăilă, Î. 28, cf. și SKOK, I, 739).

izmení (*ismeni, ismini*) „A (se) schimba (din bine în rău)”. CORESI, EV. 81/38. Din v.sl. *izměniti* „a schimba”.

izmomi / smomi „A atrage, a momi”. Atestare DA ms., pentru prima variantă, fără alte precizări, și URECHE, LET. I, 188/32, pentru a doua variantă. De fapt, după MDA, avem a face cu două cuvinte, ambele derivate pe teren românesc, dar cu prefixe diferite: *iz-* + *momi*, respectiv *s-* + *momi*. Și GĂMULESCU, E. 144 îl înregistrează pe **izmomí** „allicio, illicio” la Anon. Car. 344, deci în Banat, dar îl consideră provenit din srb. *izmamiti* „allicio, pellicio, abduco”, cu trimitere la RJA IV 230-23.

iznou (*isnou, iznov*), în locuțiunea adverbială *din iznou* „din nou, iarăși” (cf. DA, MDA s.v. **iznoavă**). Din v.sl. *izŭ nova*. Locuțiunea este folosită cu precădere în Moldova. Din punctul nostru de vedere, avem a face cu un compus, nu cu un derivat.

izumit adj. „Zăpăcit; uluit; înnebunit”. DOSOFTEI, V.S. 80/2. Din v.sl. *izumiti*. MDA îl consideră „învechit și regional”. Din atestare, rezultă că este vorba de Moldova.

izvârjí „A caterisi”. PRAV. GOV. (ap. TDRG). Fiind vorba de un termen bisericesc, este vorba de slv. *izvrŭzati* (MDA).

izvod s.n. „Obârșie, arhetip etc.” < v.sl. *izvodŭ* (MDA, cf. și SKOK, I 739).

izvodí (*isv-*) „A (se) descoperi, a (se) născoci” etc. URECHE, ap. LET. I, 117/2. Din v.sl. *izvoditi*.

izvon / zvon s.n.. În cazul lui **izvon**, DA trimite la **zvon**. MDA nu-l înregistrează, însă dă pentru **zvon** „Sunet produs de clopote etc.”. iar ca primă atestare BUDAI-DELEANU, LEX. Acesta provine din slv. *zvonŭ*. În DLR, **zvon** este glosat și cu sensul „Clopot” (ca în CADE și SCRIBAN, de altfel), cu proveniență din scr. *zvono*. DLR nu-l înregistrează pe **izvon**. Totuși, **izvon** apare în CADE cu sensul „Clopot ce atârnă la gâtul berbecilor”, localizat în Banat și Transilvania (cu trimitere la **zvon**, care, cu acest sens, este înregistrat pentru Banat în ALR II / 29 (Secășeni – Oravița), 26 (Măru) la întrebarea 5669: „Clopotul de la gâtul animalelor”),

precum și **svoní, zvoní** „A suna clopotul” < srb. *zvoniti*, limitat la Banat. Un verb corespunzător, **izvoní**, nu este înregistrat în lucrările lexicografice. Menționăm că răspunsurile la întrebările [586] „Clopot la biserică” și [353] „Cum face clopotul (la biserică)” din ALR I, nu au fost publicate.

izvor (*isv~*) „Apă subterană care iese la suprafața pământului” COD. VOR. 125/4. Din vsl. *izvorŭ*. După Mihăilă, Î. 96, etimonul slav apare numai în limbile slave suddunărene și, ca atare, propune bg. *izvor* și scr. *izvor* (cf. și SKOK I, 739).

izvrătí „A răstălmăci”. (a.1699) BV I, 371. Din vsl. *izvratiti*. Cuvânt învechit și regional (MDA, cf. *răzvrăti*)². Cf. și **izvrătít** „răsturnat” N1682 în DTR, ap. FCLR, p.288.

Un număr aproape identic de cuvinte prezintă varianta **is-**:

iscodí „A spiona, a cerceta” etc., cu primă atestare în ZAPIS (1603), ap. DA. Din v.sl. *ishoditi* (MDA). Marina Rădulescu aduce în discuție și ipoteza lui SCRIBAN, s.v. *iscodesc*, care-l derivă din v.sl. *sŭhoditi* „A te coborî, a veni, a explora”, influențat de v.sl. *ishoditi* „a străbate”, unde ar fi vorba deci de o adaptare în românește cu **is-**, „prin schimbare de prefix” (loc. cit., p.134). V. și *infra*.

iscopít / scopít s.n. „Castrare”. Dicționarele au în vedere ultima variantă, atestată mai întâi în COD. TOD. (cf. MDA). Este participiul substantivat al lui *scopi* < v.sl. *skopiti* „a castra”. Forma **iscopít** este bine reprezentată în zona Banatului (cf. Mihăilă, Î., p.194, v. și *infra*).

iscrăší „A născoci, a inventa; a zugrăvi, a închipui”. În DA se precizează: „Numai la P. MAIOR; cuvânt suspect”. Fără etimologie. CADE nu-l înregistrează, iar în MDA se indică etimologie necunoscută. În SMFC II, p.134 se trimite la v.sl. *sŭkrasiti* „id.”. Același etimon și la Scriban, cu precizarea „după *iscodesc, istrăvesc*”.

iscusí „A pune la încercare; a (se) învăța” etc. DOSOFTEI, MOL., ap. DA. Din vsl. *iskusiti*.

ishod s.n. „Carte din Biblie numită *Exodul*” (MDA); „exod, ieșire”. PALIA (1581). Din v.sl. *ishodŭ*.

isledí / sledí (*i~*) „A urma, a urmări”. Primă atestare avem numai pentru **sledí**: COD. VOR.², 75^r/13 „A urma (pe cineva), a

arăta (calea)”. Din v.sl. *islēditi* (Marina Rădulescu), respectiv slv. *slēditi* (MDA). Forma **isledi** a fost pusă în evidență de Densusianu, ILR II, 531/337: *ai isledit < islēditi, în CP* (fără alte indicații). În DLR s.v. **sledi**, pe lângă indicația din Densusianu, apare într-un singur citat din PSALT. 288: *Cărarea mea și călcata mea tu ai sledit (sleadit, ai isledit) ești sleditoriu*. În ce privește etimologia, în afară de Densusianu, ea nu este indicată decât în TDRG³: **isledi** „erforschen” (16. Jh. PS. SCH.). Et. ksl. *islēditi*. Mai este înregistrat, dar cu simplă trimitere la **sledi**, în DA și la Scriban. Celelalte lucrări lexicografice îl ignoră. Cf. și srb. *slediti – islediti* „a ancheta”.

ismerit / smerit (*zm~*, *smiri*) adj. „Supus, umil”. MDA nu-l înregistrează pe **ismerit** și nici pe **izmerit**, iar pentru **smerit** dă ca primă atestare PSALT. HUR. 123V/9. Este participiul lui *smeri* < v.sl. *sūmēriti* (DA), slv. *smēriti* (MDA). V. și *infra*.

ismintit / smintit (*zm~*) adj. „Nebun, alienat”. DLR și MDA nu-l înregistrează pe **ismintit**, iar pentru **smintit** se dă ca primă atestare PSALT. HUR. 23^V/17. Varianta în cauză este semnalată însă în DA. Este participiul adjectivat al lui *sminti* (PSAL. HUR. 52^V/14) < v.sl. *sūmensti*. V. și *infra*.

ismolenci / smolenci (*zm~*) s.n. „Obiecte ciobănești de îmbrăcăminte fierte în smoală” (DA ms., unde se indică și regiunile de circulație a cuvântului: Maramureș, Transilvania). Varianta **ismolenci** nu există în MDA și nici în celelalte dicționare explicative, inclusiv DLR, unde, pentru **smolenci** se indică, cu trimitere la Chest. V 165, punctele 72 (Săpânța), 8 (Bârsana), 32 (Ferești) și 92 (Vad), toate în Maramureș, iar ca primă atestare, H XVIII, 228 (MDA). Pentru etimologie, se indică *smoală* < v.sl. *smola*.

ispăși (și *ispăși*) / **spăși** (rar: *spăși*) „A se mântui; a se pocăi”. Pentru **ispăși**, MDA dă ca primă atestare (a. 1725) IORGA, S.D. XIV, 273, proveniența fiind v.sl. *ispasti*. Pentru **spăși**, prima atestare este în COD. VOR.², 60R/12, cu sensul „a se mântui, a se pocăi”, din v.sl. (DA), slv. (MDA) *sūpasti* „a conserva, a salva”. Cu sensul (Prin apropiere de *spăși*) „a petrece, a suferi pentru altul”, **ispăși** apare la NOVACOVICI, C. B. 12.

ispisoc s.n. „Act oficial”. (a. 1604) IORGA, S.D., XI, 48 (MDA). Din rus. *spisok*. Scriban trimite la un v.sl. **is-pisūkū*, din *is-pisati*.

Ciorănescu [4520] îl ia în considerare pe *ispisati*, dar trimite la rus. *spisok* „copie”.

ispití „A examina, a cerceta, a spiona”. PSALTIREA, 16/14 (DA). Din v.sl. *ispitati*.

ispoved(u)í / spoved(u)í (*is~*, *ispovedui*, reg. *~vidi*, *~vdi*, *ispovadi*, *ispovidi*) „A mărturisi unui duhovnic greșelile făptuite spre a obține iertarea lor”. Primă atestare se dă numai pentru varianta a doua: PSALT. HUR. 54V/26 (MDA). În DA se dă etimologia doar pentru **spoved(u)í**: v.sl. *sŭpovedeti*, în vreme ce DLR indică slv. *ispovědati* pentru **spovedi** și *ispovědovati* pentru **spovedui**. În MDA, ambele variante sunt puse în legătură cu slv. *ispovědati*. Nici Scriban nu se referă, pentru **spoved(u)í**, la un v.sl. derivat cu prefixul *sŭ-*, considerându-l ca provenind, pe teren românesc, de la „mai vechiu” **ispovedesc**. Tot el mai precizează că formele cu **-u-**, **ispoveduiesc**, **spoveduiesc**, sunt răspândite în est și provin din v.sl. *ispovĕdovati*. Conform ALR, forma **ispovedi** apare aproape numai în Crișana: ALR II/I h. 195 SPOVEDANIE [2787] / 64 (Ineu): *ispovedànie*; 310 (Roșia – Beiuș): *mă ispovădesc*; 316 (Sânnicolaul Român – Crișana): *mă ispovidesc*. Dar și **spovedi** (Meziad, Vșcău, ALR I H.561 „Eu mă spovedesc” și Voivozi: *spovidim* ALR II/I 325, 95. Cf., de asemenea, și *ispovedire* CC² 234/32, LSR 83^{v2}/14; *ispovedanie* CC² 14/28, V.Caz. 499/6, Iv.P. 94/23 < v.sl. *ispovĕdanije*; *ispoveditor* LSR 100²/3, ap. FCLR 217, 69, 188. În sprijinul ipotezei că în materialele necartografiate e posibil să existe și pentru Banat forma **ispovedí**, vom indica faptul că în graiurile sârbești și croate ori bulgărești anchetate în același ALR II/I, h. 195 în punctele 25 (Carașova), 37 (Gad) și 48 (Beșenova Veche = Dudeștii Vechi) apar termenii *ispovit*, *ispovest*, respectiv *ispuvet*. De altfel, SKOK III, 179-180, vorbind despre desemantizarea prefixului **s-** în derivate precum **spovid** „confessio”, precizează că el a fost înlocuit cu un prefix mai ușor analizabil și-l dă ca exemplu pe **ispovijed**, fără modificare semantică. Cf. și Emil Vrabie, *Etimologii românești și străine*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2001, p.85.

isprăví „A duce la bun sfârșit o acțiune”. PSALT. 9/15 (DA). Din v.sl. *ispraviti*.

istacti / stacti „Ulei de smirnă”. Pentru **stacti** prima atestare este în PSALT. 87 (cf. și DHLR II, 548). Sub raport etimologic, varianta a doua poate avea la bază atât ngr. *stakté*, cât și v.sl. *staktī* (cf. MDA s.v. *stactie*). Forma **istacti** apare tot în PSALT. 87: *Smirna și istacti (stactie...) și casia de cămeșile tale, de pășărea slavonilor de în ei veseliră-te.* (DLR s.v. *stactie*.) Pentru etimologie, DLR trimite la aceleași etimoane indicate mai sus pentru **stacti(e)**. În TRDW (s.v. *stăcti*) se invocă însă un grecesc **istacti**: „Ähnlich die anderen Versionen. **GR.** *istacti* (PS. SCH. 44, 9 u. CORESI PS.⁵ 83b; Ps 44, 10”, ceea ce explică proveniența lui **i-**, dar nu și natura lui.

istrăvî „A (se) risipi, a (se) pierde; a cheltui”. Prima atestare, la VARLAAM, C. 13/1. Vechi și dialectal prin Moldova, Bucovina și Transilvania de nord (DA). Din v.sl. *sŭtraviti* (DA, MDA, CADE). Cf. însă Auerbach, 239, care afirmă că “es ist aber sehr unwahrscheinlich, dass das Rumänische ein slavisches Verbum übernimmt, indem es ihm ein unproduktives Präfix vorsetzt an Stelle des schon vorgebildet. Es wird vielmehr das blg. **istŕva** zu Grunde liegen” (cf. și **otrăvi**). După Scriban, s.v. *istrăvesc*, și care-l derivă tot din sl. *sŭtraviti*, forma în **i-** s-ar datora apropierii de verbe ca *iscodesc*, *iscrășesc*.

Prefixul prezintă varianta **ij-**, în **ijdărî**, alături de pronunțarea regională *iș-*:

ijdărî (*izdăni, izderi, izdărî*) este o variantă a lui **ijderi** „A afla, a scormoni, a iscodi”: MOXA, 349/2. La CANTEMIR, HR. 61/8 apare însă forma **izdărî**, cu prefixul păstrat intact; cf. și **ișdăni**. Din v.sl. *iždenan* (infinitivul *izgnati*) (DA). În MDA se indică etimologie necunoscută și se trimite la *zădărî*, cu atestări în Moldova și Muntenia, < v.sl. *zadŕati*. Emil Vrabie, *op. cit.*, p.46-48, consideră că provine „în mod cert din slav. (merid.) *izd'ŕati*”, al cărui sens de bază era „a extrage, a scoate”, autorul preluând și confirmând o ipoteză a lui Scriban (cf. și Ciorănescu, nr. 4307). A. Graur, *Notes d' étymologie roumaine*, BL, VI, 1938, p. 139-172, crede că e vorba de o creație românească de la *izdare*, infinitivul lui *izda*: „Ce dernier verbe est traduit par „trahir, dénoncer”, – spune el – mais il a dû avoir d' autres sens, cf. v.sl. *izdati* „faire sortir, chasser”.

Marina Rădulescu consideră că varianta **is-** a lui **iz-** ar putea fi identificată și în **iscoti** „a se codi” și în **islutură** (cf. *luătură*), numele unei boli³. (În MDA, **iscoti** este considerat doar o variantă a lui **iscodi** < v.sl. *ishoditi*.) Nu se pronunță însă în cazul lui **isimbra** (DA), care poate fi pus în legătură cu *sâmbra*, deoarece nu-i cunoaște „sensul și istoria” (loc. cit., p132). În MDA, este considerat o variantă a lui *sâmbra*, deci o posibilă derivare cu **is-** este exclusă.

În câteva cazuri, este vorba de o schimbare de prefix prin care unele derivate având în structură prefixul slav **сѣ-** „au fost adaptate în românește cu *is-*”: **iscodi**, **istrăvi** și, eventual, **ispisoc**.

Din lista derivatelor cu **iz-** se pot identifica mai multe variante ale acestui prefix. Cea mai des întâlnită este varianta **is-**, care apare în două ipostaze: a) *fonetică* și *etimologică*, b) *grafică*.

În situația de sub a) se încadrează derivatele: *iscusi*, *ishod*, *ispăsi*, *ispiti*, *ispovedi*, *isprăvi*. Ca variantă *grafică*, **is-** precedă teme care încep cu consoană sonoră, unde justificată era forma **iz-**: **isbândi**: *A venit vremea ca să dobândească Ardealul pe seama împăratului, să-și isbândească despre Mihai*. BĂLCESCU, M.V. 471; **isvodi**: *În domnia lui nici un obicei nou nu s-au isvodit*. LET. II 98/20. (...) *cunoașteți multe condeie carele să poată isvodi așa de tunțurliu?* ALECSANDRI, T. 95⁴. În legătură cu această situație, Marina Rădulescu preia explicația lui A. Graur, *Une loi du „plus grand effort”*, BL I, p.111-112, după care această variantă a apărut sub influența unor derivate de origine latină cu *des-*, de exemplu, formă justificată etimologic și recomandată ca normă de scriere spre a se evita pronunțarea și grafia prin asimilare, *dez-*, considerate populare. La fel și în cazul variantei *z-* a prefixului *s-*⁵.

Varianta **i-** apare, fonetic și etimologic, la *isledî*, *ispăsi* și *ispoved(u)î*. Acestea prezintă și dublete nederivate: *sledî*, *spăsi*, *spoved(u)î* (v. și *infra*).

Neclară este situația lui **iz-**, **is-** în formațiile *izbici*, *izvon*, *iscopit*, *ismerit*, *ismintit*, *ismolenci* și *istacti*. Marina Rădulescu aduce în discuție ipoteza că ele „ar putea fi considerate formații românești de la formele etimologice normale, cu un *i-* (variantă fonetică a lui *iz-*), sub influența dubletelor etimologice *isledî* < v.sl. *islēditi* / *sledî* < v.sl. *slēditi*, *ispăși* < v.sl. *ispasti*, *ispasati* / *spăsi* < v.sl. *sūpasti*,

ispoved(u)í < v.sl. ispovědati, ispovědeti / spoved(u)í < v.sl. sŭpovedeti, dublete în care apare varianta fonetică și etimologică *i- (...)*” (loc. cit., p. 133-134).

Un alt punct de vedere are Iorgu Iordan, care consideră că „la cuvinte compuse cu *iz-* se poate naște, prin dispariția lui *i-*, o variantă cu *z-*, care este mai expresivă decât cealaltă (sau este expresivă, pe când cealaltă nu). De pildă, *zbucni*, rezultat din *izbucni*. Și se înțelege pentru ce. Forma întregă începe cu o vocală, sunet la pronunțarea căruia organele articulatorii stau departe unele de altele, și de aceea nu se produce niciun zgomot. Dimpotrivă, varianta fără *i-* are drept sunet inițial pe *z-*, spirantă sau fricativă, care se articulează cu organele foarte apropiate, așa că aerul, ieșind din gură, produce un zgomot prelungit. La aceste cuvinte, care se află cam în aceeași situație, deosebirea dintre cele două variante e mai puțin clară, probabil din cauza înțelesului. Astfel, *Dicț. Acad.* înregistrează pe *izbici* alături de *zbici* (cu etimologie, după TIKTIN, s.v. *zbici*, necunoscută, totuși putem fi aproape siguri că forma originară este cea cu *iz-*, căci cuvântul pare a fi slav), *zgoni* al. de *izgoni* și *zgorât* al. de *izgorât (...)*” (*Stilistica limbii române*, p.195-196). Teoria, în esență, este corectă și ea se poate verifica în cazul perechilor **izbici / zbici** și **izbucni / zbucni**, ambii termeni având circulație mare în Moldova. În schimb, dacă ne referim la **zgoni**, **zgori** și **zgorât**, teoria rămâne ipotetică, deoarece lucrările lexicografice nu le înregistrează decât ca trimiteri, fără atestările de rigoare. De fapt, nici **zbucni** nu apare în DLR (v. *supra*).

Revenind la soluția propusă de Marina Rădulescu, vom remarca, în primul rând, faptul că în cazul lui **ispăsi** și **ispovedi**, nu se poate vorbi de varianta **i-** a lui **iz-**, ci de varianta **is-**, căci în ambele cazuri există o bază clară de derivare, identificabilă prin comparație: *pasti*, în cazul perechii *ispasti / sŭpasti* și *poved / povid*, în cazul perechii *ispovědati / sŭpovedeti*. Astfel, *pasti* apare și în *popasti* „a paște; a păzi la păscut”, de unde **poposi** (cf. și **popas < v.sl. popasŭ** „pășune”), dar și în *ispasati* „a paște tot” (cf. și **ispas**). În cazul lui **ispovedesc**, prefixarea îl are la bază pe *povĕdati* „a anunța, a povesti”. Doar în **isledi** s-ar putea vorbi de varianta **i-** în raport cu

sledi, dar ea nu se opune unui alt prefix, ca în cazurile anterioare, și nici unei baze extrase prin comparație.

După cum se poate constata, o parte din derivatele cu **iz-** sunt analizabile pe terenul limbii române. Dacă oțitem falsele analize⁶, vom constata că unele derivate se pot analiza prin raportare la baza de derivare (cu circulație în limba română), altele prin comparație cu alte derivate de la același etimon slav (fără circulație în limba română), iar altele atât prin referirea la baza de derivare, cât și la alte derivate de la aceeași bază (cu circulație în limba română).

Prima categorie este slab reprezentată. Ne referim aici la **izvon** „clopot la berbeci” (CADE) raportat la **zvon** „clopot (în general)”, ambele înregistrate în zona Banatului.

Categoria a doua este mai bine reprezentată: **izgorî / pogorî** (cu baza v.sl. *gorŭ* mons, cf. *pogorŭ*), **izvrăti / răzvrăti** (cu baza v.sl. *vratiti* „a învârti”, cf. *razvratiti*), **izbăvi / zăbovi** (cu baza v.sl. *baviti* „a împiedica, a întârzia, a petrece”, cf. *zabaviti*), **izbândi / dobândi, prebândi** „a rămâne undeva sau la cineva un anumit timp” (cu baza v.sl. *byti* fieri, cf. *dobyti*, *dob□d□*, respectiv, *prebyti*), **izbi / răzbi** (cu baza v.sl. *biti* „a lovi, a bate”, cf. *iz-biti* (ca perfectiv) „a omorî în bătaie”, respectiv, *raz-biti* (tot perfectiv) „a sfărâma, a zdrobi”), **isprăvi / oprăvi** „a se termina; a zidi, a funda; a decide”, iar pentru Banat „a păți, a alunga”, cu trimitere la srb. *opraviti*, cf. **opravă** „întâmplare, aventură” < srb. *oprava* (baza v.sl. *pravŭ* rectus (v. și *pravŭ* rectum, jus), *praviti*, de unde *is-praviti* și *o-praviti* „a termina, a isprăvi”), **istrăvi / otrăvi** (cu baza *traviti* absumere, vesci, cf. *sŭ-traviti*, respectiv, *o-traviti*), **ijdări / zădări**, acesta din urmă din v.sl. *zadirati* „a iscodi, a afla”. După Scriban, forma cea mai răspândită este **jidări**.

În categoria a treia se încadrează derivatele **izblăzni**, analizabil prin **săblăzni / zăblăzni**, dar și prin **blăzni**, care poate proveni din v.sl. *blazniti* scandalum praeberere ori din **blaznă** inconueniens < v.sl. *blaznŭ* error, cf. și **năblaznic** stupide (Cihac); **izgoni**, pus în legătură cu **prigoni** din v.sl. *progoniti*, dar și cu **goni** < v.sl. *goniti*, cf., dialectal, și **zogoni** „a alunga” (**zgoni** nu este înregistrat în dicționare); **izmeni**, prin comparație cu **primeni** din v.sl. *prēmēniti* „a (se) transforma, a (se) modifica”, dar și cu **meni** (COD. VOR.) < v.sl.

măniti < *mănja* „mutare”; **ispovedui**, analizabil prin **propovădui**, precum și prin **povedui**, cf. v.sl. *povéděti* „a povesti, a comunica, a spune” (Olteanu, *Slava veche*, p.132).

Deși, după cum am văzut, multe dintre derivatele cu **iz-** sunt, într-un fel sau altul, analizabile, prefixul nu a produs, practic, formații pe terenul limbii române, în sensul unei derivări sistematice. Pot fi luate în considerare anumite condiționări, anume ca derivatele analizabile să fi circulat în aceeași arie geografică, pe de o parte, ori să fi aparținut aceluiași registru stilistic, pe de altă parte. În acest sens, **izda** a fost creat, prin falsă analiză, de la **da**, după srb. *izdat* (v. *supra*). Este considerat creație românească **izafla**, identificat în zona Banatului, unde influența sârbească a fost destul de puternică. Dat fiind faptul că avem a face cu un „unicat”, ne putem întreba dacă nu cumva avem a face cu un calc după srb. *pronaći* „a descoperi” (perfectivul lui *naći*, cf. Skok III, 47-48), prin schimbare de prefix, **iz-** în locul lui **pro-**, ambele fiind destul de răspândite în anumite graiuri ale subdialectului bănățean, având și rolul de a indica perfectivarea acțiunii verbului (cf. Eugen Beltechi, *Trei arii bănățene: do(-), pro-, ză-*, CL, 1975, nr.2, p. 173-186). În ce-l privește pe **izmomi**, atestat în Banat, proveniența lui din srb. *izmamiti* (v. *supra*), prin apropiere de **mom**, ni se pare soluția cea mai adecvată (cf. și v.sl. *izmomiti* decipere (a prinde în cursă, în laț), din *momiti* „a ademeni, a seduce”).

Din punctul de vedere al constrângerii stilistice (funcționale), lexemele luate în discuție sunt, în majoritate, *termeni* aparținând *limbajului religios*. Unele derivate, precum **ispăși** și **spăși** s-au generalizat, sub diferite aspecte, în limbajul comun. La fel s-a întâmplat și cu **spovedi**, cu precizarea că variantele **ispovedui** și **spovedui** sunt specifice Moldovei, iar **ispovedi** și **spovedi**, celorlaltor regiuni. Forma **ispovedi** pare a fi, conform atestărilor lexicografice, specifică Transilvaniei, mai exact, textelor religioase apărute aici. În plus, varianta în discuție este înregistrată în atlase numai în Crișana, dar destul de dispart, în punctele 316 (Sânnicolaul Român – Oradea), 310 (Roșia – Beiuș): *ispovedesc* și 64: *ispovedanie* (Ineu), cf. ALR II/I, h. 195: SPOVEDANIE [2787]. Pentru Banat, v. *supra*, sub **ispovedi**.

Datorită unei singure atestări pentru ambele variante, **sledi** și **isledi** rămân sub semnul întrebării, orice afirmație rămânând, evident, în zona relativității⁷.

Dintre celelalte cuvinte, în care statutul lui **i-** este incert, doar **istacti** poate fi considerat termen religios, dar pentru el lucrările lexicografice nu dau nicio atestare (v. *supra*). Nici **izvon** nu se încadrează între termenii religioși, întrucât în singura semnalare pe care o posedăm, aceea din CADE, cuvântul are sensul „Clopot ce atârna la gâtul berbecilor”. Pe de altă parte, cei trei termeni bisericești prezintă următoarea repartizare teritorială, în funcție de atestările din ALR și din lucrările lexicografice: formele cu **i-** apar în scrieri localizate în vestul Transilvaniei și în aria Banat – Hunedoara, în vreme ce formele fără **i-** sunt răspândite în restul teritoriului, în special în Moldova⁸. Dar și cuvintele regionale sunt înregistrate în aceeași arie, fără însă a se putea spune că **i(z)-** din structura lor este consecința influenței primelor, adică a termenilor religioși. Este mult mai plauzibilă ipoteza că fiecare cuvânt în parte are o istorie proprie, așa cum presupune Marina Rădulescu.

Astfel, în cazul lui **zvon** și **izvon**, cu sensul „Clopot la gâtul animalelor, respectiv, la berbeci”, localizarea fiind în Banat, trebuie să ne orientăm spre srb. *zvono*, iar pentru **svoni**, **zvoni**, spre srb. *zvoniti*. Din păcate, pozițiile [586] „Clopot la biserică” și [353] „Cum face clopotul (de la biserică)” din ALR I nu au fost cartografiate. Lipsa de informații mai detaliate nu exclude însă influența graiurilor sârbești⁹.

Despre **izbicí** informațiile sunt mult mai lacunare, în măsura în care poziția [644] „Rufele se usucă”, din ALR I, a rămas necartografiată, iar dicționarele nu dau nicio atestare, deși îl înregistrează la litera **I**. Datele lexicografice îl plasează pe **zbici** preponderent în Muntenia și doar accidental în Moldova și Oltenia (v. *supra*)¹⁰.

Mult mai multe date ne oferă atlasele în legătură cu **iscopí**: din ALR sn, vol. II / h. 329: CASTREAZĂ (VIERUL) [5683], constatăm că termenul dominant este **jugăni**, el acoperind Transilvania, Moldova și Muntenia. În Banat și Oltenia este folosit **scopí**. Aria lui **iscopí** se plasează în nord-vestul Banatului, după cum urmează: 47 (Vălcani): *îl iscuoapi*; 36 (Ghilad): *îl iscuoape*; 29 (Secășeni): *să*

iscuopiești; 76 (Chizătău): *să iscuope*. Numărul localităților în care a fost înregistrată această variantă crește, dacă luăm în considerare și ALR I 2150 „A castra vițelul”: 28 (Câlnic), 30 (Ferendia – Deta), 49 (Beba Veche), 77 (Vermeș - Lugoj), precum și 35 (Banloc) (cf. și DLR s.v. **scopi**). A se vedea și ALR II 5680, punctele 29, 36, 47, 76; 5681, punctele 36, 47, 76 și 5684, punctul 36, tot pentru **iscopi**. În ce privește Crișana, ea prezintă trei arii: una în partea de nord, unde predominant este termenul **hereli**, alta, destul de restrânsă, în sud-est, spre subdialectul bănațean, în care apare **scopí**, în restul subdialectului crișean fiind folosit **jugăni**. În aria lui **scopí** a fost înregistrată și perechea **iscopi**, și anume în punctele 118 (Păiușeni), 103 (Șoimoș) și 101 (Săvârșin): *iscopesc / iscopăsc*. În restul punctelor a fost înregistrat *scopăsc*: 121 (Aldești), 119 (Sebiș) și 117 (Almaș), 104 (Păuliș) și 102 (Dumbrăvița), cf. NALR. Crișana, vol. III, h. 493. Plasarea variantei **iscopi** în zona de influență a limbii sârbe ar conduce spre un împrumut din această limbă, mai exact, al perfectivului lui **șkopiti**. Ipoteza, aparent, nu se poate susține, deoarece, în sârbă, perfectivul lui **șkopiti** este **ușkopiti**. O substituție de prefix, **i(s)-** prin **u-**, este însă plauzibilă, după cum reiese din cele spuse de SKOK III, 533 (cf. și *iscodi, iscrăși, istrăvi, v. supra*).

Foarte puține informații oferă lucrările lexicografice despre **ismintit**, variantă semnalată în DA, dar absentă în DLR, inclusiv s.v. **sminti** (la fel în TDRG și Scriban). Nici în ALR nu am întâlnit această variantă (?) a lui **sminti**. Ne bazăm afirmația pe datele din ALR I h. 134 [1640] „Smintit”, „Scrântitură (la cap)” și 142 [1641] „A (se) sminti”. Astfel, **sminti, zminti** sunt specifice Banatului și Transilvaniei, dar nu în mod exclusiv, căci în zonele amintite mai apar **bolund** (Măru, Bucovăț), **nebun** (Borlovenii Vechi), **prost** (Berasca, Cărbunari, Brădișorul de Jos), **zăbunit** (Beba Veche, Checea). Noi vom scoate în evidență un anumit tip de construcție, pentru a încerca un răspuns la prezența lui **i** în **isminti(t)**, pe baza ALR I, h. 134. Am identificat astfel două zone în care, la întrebarea anchetatorului, s-a răspuns cu construcția sintactică **i s(z)mintit**. Una din aceste zone este localizată în Bistrița-Năsăud, după cum urmează: 361 (Gura Fântâniei): *i zmîntit*; 360 (Romuli – Năsăud): *i zmintit dă minte*; 218 (Mureșenii Bârgăului – Bistrița): *i smîntit dă*

cap, la care am putea adăuga și punctul 394 (Ibănești – Dorohoi): *i smintit la cap*. O a doua zonă, mai extinsă, cuprinde punctele: 148 (Lechința – Luduș): *i zmintit de cap*; 308 (Meziad – Beiuș): *i zmintit di cap*; 90 (Prăvăleni – Brad): *î-smințit la cap*; 107 (Vețel – Ilia): *i zmințit*¹¹. Luând în considerare faptul că în DA este semnalat doar participiul adjectival **ismintit**, și nu verbul **isminti**, ne întrebăm dacă nu cumva este vorba de acte, disparate, de fonetică sintactică, fenomen destul de frecvent în vorbirea populară, în urma cărora să fi apărut forma discutată aici, ceea ce pune sub semnul întrebării calitatea de prefix a lui **i** din structura **ismintit**. O altă posibilitate ar fi existența unei supraprefixări *is-* + *sū-*, posibilă, dar greu de explicat¹². O posibilă atestare cultă face ca ipoteza foneticii sintactice să rămână o simplă constatare marginală.

Despre **ismerit**, în afara simplei semnalizări din DA, nu avem alte informații (a se vedea, în acest sens, și ALR SN h. 1256/365 și 1255/346). Sub raport semantic și formal, cuvântul se raportează la **smeri**. Dacă urmărim însă traiectoria etimologică a acestuia, vom constata că semantismul lui **ismeri** ar putea ridica anumite întrebări. Astfel, la baza lui *sūmieriti*, de la care provine **smeri**, stă substantivul *mīera*, cu sensul „măsură”. De aici și *nemeresc* ori substantivele *merță* și *mertic* (v. și srb. *mertik*). De la *mīera* există, în slava veche, și derivatul verbal *mīeriti*, cu sensul „a măsura”. Îl vom regăsi în limba sârbă în perechea *meriti* „a măsura, a cântări” – *izmeriti* „a termina de măsurat, de cântărit”, cele două lexeme indicând raportul imperfectiv – perfectiv. O eventuală atestare a lui **ismerit** în zona Banatului ar putea fi deci explicată, sub rezerva înrudirii semantice, prin srb. *izmeriti* (cf. în acest sens *se merițășci* în pct. 29 (Secășeni, lângă Carașova), ALR SN, h. 1255).

Despre **ismolenci** informațiile sunt și mai puține. Atestarea lui **smolenci** în zona Maramureșului ar putea indica un împrumut din ruteană. În acest caz, **i-** ar putea fi interpretat ca prefix, cu forma rezultată prin asimilare.

Dintre cuvintele analizate, jumătate sunt termeni religioși, la care se adaugă trei termeni de cancelarie (**izbrănire**, **izvod** și **ispisoc**). Cu excepția lui **ismerit** și **ispoved(u)i** toți au atestări fie în lucrările lexicografice, fie în anumite studii. Pentru cele două

derivate amintite, dar mai ales pentru ultimul, am adunat material ilustrativ din atlasele lingvistice. Majoritatea termenilor religioși, atât cu forma **iz-**, cât și cu forma **is-** a elementului derivativ, au atestări în textele rotacizante, adică într-o arie lingvistică ce coboară dinspre Maramureș, prin Crișana, spre Banat, la Est ramificându-se spre Moldova. Este concluzia la care a ajuns Ion Gheție, *Începuturile scrisului în limba română. Contribuții filologice și lingvistice*, Editura Academiei, București, 1974, p.43: „[...] textele rotacizante au fost scrise undeva într-o zonă vastă, care cuprinde Ardealul de la nord de Mureș, Crișana și Maramureșul (eventual Banatul și Moldova); ele datează din secolul al XVI-lea [...]”. O bună parte din acești termeni a intrat în lexicul comun (**izbăvi**, **izbândi**, **izbi**, **izgoni**, **ispăsi**, **ispiti**, **isprăvi**), ceilalți rămânând chiar în afara terminologiei religioase ulterioare secolului amintit. Sub raport formal, derivatele cu **iz-** sunt specifice ariei vestice, iar cele cu **is-**, în special Moldovei. Constatarea rămâne valabilă și pentru derivatele din lexicul comun, iar uneori regional. Indiferent de formă, prefixul nu a fost productiv pe terenul limbii române.

În limba română, sensul prefixului este greu de sesizat, un alt motiv, probabil, al lipsei lui de productivitate. În majoritatea cazurilor, derivatul pare a avea același sens cu baza și doar în **izhod** se poate sesiza valoarea semantică din slavă: „din” (cf. Marina Rădulescu, *loc. cit.*, p.132). Pe de altă parte, în cele mai multe dintre formațiile analizabile, **iz-** avea, în slava veche (sau în sârbă), valoare intensivă, care era redată în română mai ales cu ajutorul unor adverbe și locuțiuni adverbiale (**tot**, **de tot** etc.), excepție făcând numai câteva verbe derivate cu **stră-**, ceea ce era de natură să împiedice exprimarea intensității acțiunii verbale cu ajutorul prefixației. Cu toate acestea, nuanța intensivă sesizabilă în semantismul câtorva din derivatele analizate mai sus, precum și un anume simbolism fonetic datorat unei specifice organizări a sunetelor (**-zb-**, **-zg-**) a făcut ca mulți dintre acești termeni să dobândească, pe teren românesc, o puternică valoare expresivă, ei fiind utilizați cu precădere în limbajul literaturii artistice. Deși prefixul **iz-** a rămas neproductiv în limba română, el a ajutat totuși la consolidarea lui **s-** expresiv românesc.

Sub raport semantic, în limba slavă veche, **iz-**, **is-**, sinonim cu lat. **ex-**, exprima, ca prefix verbal, “ieșirea, extragerea, scoaterea”: **izvoditi** “a scoate afară” (cf. și postverbalul **izvodistvo** “ieșire”); **izgūnati** “a alunga, a izgoni”; **ishoditi** “a ieși afară” (cf. și postverbalul **ishodū** “ieșire”); **iziti** “a ieși”. Indică, de asemenea, și epuizarea acțiunii: **izēsti** “a mânca tot, a devora”. Un alt aspect care trebuie subliniat este că acest prefix caracterizează limbile slave de sud¹³.

NOTE

1. Cf. și AUERBACH, 239-240. Pentru aspectele generale din slava veche, A. Meillet, *Le slave commun*, p.282-305 (cap. *L' aspect*), iar pentru **iz-**, p.293, 295, 298, 303. La fel, A. Vaillant, *Manuel de vieux slave* (cu paginile indicate direct în textul articolului).

2. Forma **iz-** mai poate fi identificată și în **zvidui** “a se vindeca” (Reg.) < s.cr. **vidati**, **izvidati** (DEX). La Trâpcea, 270 mai găsim **izādelnic** “risipitor” (Banat) < s.cr. **izdeliti** “a împărți”. Pentru ucr. cf. **izvarniță** “zer” (Maramureș), dintr-un rut. ***izvarnica** sau ***izvarica** (cu substituție de sufix), atestat prin **(i)zvarjati** “un fel de urdă preparată din zer fierț” (cf. DR, VI, 1083; DA).

3. În ce-l privește pe **islutură**, în MDA se trimite, greșit, la un *huătură*, neînregistrat în lucrările lexicografice.

4. Varianta *isbândi* n-am identificat-o în lucrările lexicografice (v. însă SMFC II, p.131).

5. A. Graur pornește de la situația din latină, unde era frecventă asimilarea consoanei finale a prefixului la consoana inițială a temei. Ca reacție la acest fenomen, s-a procedat în latina literară la refacerea consoanei finale a prefixului. El identifică o asemenea situație și în română: „Pour des raisons d' étymologie (malgré que l' orthographe roumaine soit phonétique), on a recommandé d' écrire par *s* les préfixes *des-* (lat. *dis-*), *s* (lat. *ex-*) et le suffixe *-ism*, bien que le plus souvent ils soient prononcés par *z* (*-ism* toujours, *des-* et *s-* devant voyelle et devant consonne sonore).

Aux préfixes latins on a assimilé les préfixes d' origine slave *răz-* et *iz-* qu' on a recommandé d' écrire toujours par *s* (bien qu' en slave même ils soient écrits par *z*: *raz-* et *iz-*).

Il s' est formé ainsi dans l' esprit du public l' dée que les graphies et les prononciations à assimilation sont vulgaires.” S-a recomandat, de aceea, a se scrie și a se pronunța *desbrăca*, *răsbuna* etc., dar nu numai în cazul prefixelor, ci și în alte situații, precum: *groasnic*, *obrasnic*, *pasnic*, în loc de *groaznic*, *obraznic*, *paznic* etc. În concluzie: „Il semble donc que l' on puisse parler d' une loi du plus grand effort,

qui serait l' opposé de la loi du moindre effort.” (p.111-112). Realitatea, în cazul nostru, este următoarea (după datele din DA): în limba veche, *iz-* era general folosit: *Vor izbândi la acest războiu*. VARLAAM, C. 74/2. *Locul, de unde fântânele îi izbucnesc*. CANTEMIR, IST. 138. *Acest Petru-vodă Aron... au izvodit a da bir Turcilor*. LET. I 117/2. Rarele apariții ale lui *is-* se datoresc, după toate probabilitățile, unor erori de transcriere sau unor scăpări ale scribilor: *Cuvintele lui și le isvodesc, că așa scrie*. LET. I 27/34. Varianta *is-*, în fața consoanelor sonore, apare cu o frecvență tot mai mare începând cu reprezentanții Școlii Ardelene: *Iarși au isbândit Ștefan*. ȘINCAI, HR. II 33/25, și continuând cu scriitorii pașoptiști: *Roditorul pământ al patriei noastre și-a născut isbăvitori*. BĂLCESCU, M.V. 131. *Nu iăgădui, nu isvodî, nu minși*. C. NEGRUZZI III 493. *Focul a isbucnit*. ALECSANDRI P.P. 183^b, dar și *iz-*, la același autor: *Deodată o lumină fantastic izbucnește*. ALECSANDRI P. I 13. Reforma ortografică din 1932 a reglementat scrierea acestui prefix și a altora de proveniență slavă: „Se pune z în prefixele *răz-*, *iz-* și *bez-*: [...] *izbi, izlaz, izvor* [...]”. (cf. Sextil Pușcariu și Teodor A. Naum, *Îndreptar și vocabular ortografic*. După noua ortografie oficială, pentru uzul învățământului de toate gradele. Ediția a treia, revăzută și completată, Editura „Cartea Românească”, București, 1941, p.35).

6. Câteva sunt aduse în discuție de Marina Rădulescu: *izbrăni* „a lichida (o afacere, o datorie)” nu poate fi analizat prin *brăni* „a împiedica, a opri”, din cauza lipsei legăturii semantice (și etimologice). Nici *zăbrăni* „a rări pădurea”, atestat în Banat, derivat din *zăbran* „pădure rară” (< srb. *zabram* „idem”), din aceleași motive. În plus, *zăbrăni* este un slavonism folosit în cancelariile din Muntenia, iar fără *i-*, în cele din Moldova și Transilvania (DA). În cazul lui *izbucni*, în raport cu *bufni*, analiza este împiedicată de cauze formale și semantice (p.132). O anumită apropiere s-ar putea face, totuși, cu *izbuc*. Motive asemănătoare anulează și „analiza” lui *izidi* prin *zidi* și a lui *iscodi* prin *codi*. O anumită apropiere etimologică pare a exista între *ispiti* și *piti* dacă luăm în considerare etimologia din DEX (considerată totuși nesigură în MDA), după care verbul în cauză ar proveni din *piti*², acesta pus în legătură cu sl. *pitikū*. Totuși, sensurile sunt prea îndepărtate, pe de o parte, iar, pe de altă parte, *ispiti* este un termen religios, pe când *piti* face parte din lexicul comun. Și *ispăși* în raport cu *propăși* trebuie încadrat la false analize, din motive semantice și etimologice (*propăși* este un calc după lat. *progređior*), la care se adaugă statutul lexical și diferența de regim stilistic: *ispăși* este termen religios, iar *propăși*, termen politic, șansele de influențare reciprocă fiind aproape nule. De altfel, în această ordine de idei, mergând înapoi spre slava veche, l-am putea pune și pe *sledi* în raport cu *ledb* „Eis” (Berneker 699), identificat în MEW 162 în rom. *poledită* „Glatteis”.

7. Semantica diferită, dar și aria indicată în ALR, ne împiedică să aducem în discuție srb. *slediti* „a ancheta” și imperfectivul *islediti*, ca termen de comparație.

8. La lista de termeni di textele religioase mai pot fi adăugați următorii: *ispolin* “urias” Psalt. 31/21; Cazania de la Govora (1642), apud DA (cf. și var. *spolin*) < v.sl. *ispolinu* “idem”; cf. *polg* “plin” (DA); *istâplenie* “extaz” Dosoftei, V.S. 68, 2, < v.sl. *istapljenije* “ieșire din fire” (DA); *istucan* “chip cioplit, idol” Psalt. 201/31, apud DA < v.sl. *istukanū* “idem”, cf. *tukati* “a bate, a ciopli” (DA); *isțeli* “a (se)

vindeca” Varlaam, C. 175/2; Dosoftei, V.S. 3, apud DA < v.sl. **isčeljati** “a vindeca”; **izvîrji** “a caterisi” Prav. Gov., apud TDRG < v.sl. **izvrěšti**, prez. **izvrüz-** (DA); **izgnanie** “exil” Dosoftei, V.S. 86; Cantemir, Hr. 72/7; idem, Ist. 38 etc, apud DA < v.sl. **izgnanije** “expulsio”; cf. **izgoni** (DA).

9. În cadrul anchetelor pentru *Dicționarul subdialectului bănățean*, l-am înregistrat, pentru noțiunea „Clopot la biserică”, și pe *zvon*, alături de (*h*)*arâng* (material rămas neredactat).

10. În zona mea natală, podgoria Aradului, **zbici** era termenul general utilizat, și mai rar **zvânta**. Este de reținut că zona a fost timp îndelungat sub influența bisericii ortodoxe sârbe.

11. L-am mai întâlnit pe **sminti** în punctele 522 (Iași): *îi smintit*, 337 (Asuaju de Sus – Maramureș): *i-ô pt' ic zmintit*, 324 (Leta – Satu Mare): *ăi smintit*.

12. În ce privește fenomenele de fonetică sintactică (*sandhi*), cf., în special, Sextil Pușcariu, *Limba română*. Vol. II: *Rostirea*, Editura Academiei, București, 1994, p. 190-198. Scriban, s.v. *smintesc*, se referă, pentru acesta, la etimoanele vsl. *sŭ-montiti* și *sŭ-mensti,-menton* „a turbura”, influențat de rom. *minte*. Baza de derivare din slavă mai apare în *smântână* și în *zămintesc* „Turbur, deranjez, mișc de la loc”. În cazul lui **ismintit**, pe care Scriban nu-l înregistrează, ar fi vorba deci de o supraprefixare, *is-* + *sŭ-*, posibilă, cum am precizat, dar greu de explicat. În absența unor atestări clare, natura lui **i-** din **ismintit** rămâne o problemă deschisă.

13. Pandelescu, *art. cit.*, p.605.

Bibliografie

- Max Auerbach, *Die Verbalpräfixe im Dakorumänischen*, în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (Rumänisches Seminar) zu Leipzig”, 1913, vol. XIX-XX, p.209-264.
- Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*. Vol. II. *Secolul al XVI-lea*. Ediție îngrijită de prof. univ. J. Byck, Editura Științifică, București, 1961 (DHLR I, II).
- Sergiu Drincu, *Compunerea și prefixarea. Repere teoretice în lingvistica românească*, Editura Amphora, Timișoara, 1999.
- Dorin Gămulescu, *Elementele de origine sârbocroată ale vocabularului dacoromân. Elementi srpskohrvatskog porekla u dakorumunskom rečniku*, Editura Academiei Române, Novinsko Preduzeće „Libertatea”, București, Pančevo, 1974.
- Antoine Meillet, *Le slave commun*. Second édition revue et augmentée, Paris, 1965.
- G. Mihăilă, *Influența slavonă în vocabularul limbii române literare*, în vol. *Studii de lexicologie și istorie a lingvisticii românești*, București, 1973, p. 118-126.
- Franz Miklosich, *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen*. Zweiter Band: *Stammbildungslehre* Wien, 1875; Vierter Band: *Syntax*, Wien, 1868-1874.
- Pandelescu, *Contribuții la studiul slavonismelor lexicale în textele rotacizante*. I. *Substantivele*, SCL, 1960, nr.3, p. 603-619 (609).

- Pandele Olteanu (coord.), *Slava veche și slavona românească*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1975.
- Magdalena Popescu-Marin (coord.), *Formarea cuvintelor în limba română din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*, Editura Academiei Române, București, 2007.
- Theodor Trîpcea, *Cuvintele de origine sârbească din dialectul bănățean (glosar)*, „Analele Universității din Timișoara”, II, 1964, p.266-273.
- Universitatea din Cluj-Napoca, Institutul de Lingvistică și Istorie Literară, *Chestionarul Atlasului Lingvistic Român I*, elaborat în cadrul Muzeului Limbii Române, sub conducerea lui Sextil Pușcariu de Sever Pop și editat în cadrul Institutului de Lingvistică și Istorie Literară de Doina Grecu, I. Mării, Rodica Orza, S. Vlad. Coordonator: I. Mării, Cluj-Napoca, 1989.
- André Vaillant, *Manuel du vieux slave*. Tome I. Second édition revue et augmentée, Paris, 1964.
- Emil Vrabie, *Etimologii românești și străine*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2001

Sigle și abrevieri

- ALR I: *Atlasul lingvistic român*. Partea I (ALR I) de Sever Pop, vol. I, Cluj, 1938; vol. II, Sibiu – Leipzig, 1942.
- ALR II: *Atlasul lingvistic român*. Partea II (ALR II) de Emil Petrovici, vol. I, Sibiu – Leipzig, 1940.
- ALR II, SN, *Atlasul lingvistic român*. Partea II (ALR II) de Emil Petrovici, serie nouă [București], vol. I, II, 1956; III, 1961; IV, 1965; VI, 1969; VII, 1972.
- Berneker: Erich Berneker, *Slawisches Etymologisches Wörterbuch*. Erster Band A-L, Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, Heidelberg, 1913.
- CADE: *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească”*. Partea I: *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi* de I.-Aurel Căndrea. Partea II: *Dicționarul istoric și geografic universal* de Gh. Adamescu, București, [1926-1931].
- CDDE: I.-A. Căndrea – Ov. Densușianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. I. Elemente latine*. București, 1907-1914.
- Ciorănescu: Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*. Ediție îngrijită și traducere din limba spaniolă, de Tudora Șandru Mehedintzi și Magdalena Popescu Marin, Editura Saeculum I. O., București, 2001.
- DA: *Dicționarul limbii române*, publicat de Academia Română, A – De și F – lojniță, București, 1913-1949.
- DLR: Academia Română, *Dicționarul limbii române*, Editura Academiei Române, București, 1965 – 2000.
- H I-XVIII: *Răspunsuri la Chestionarul lingvistic al lui B.P. Hașdeu* (manuscris legat în 18 volume: cifra romană indică volumul manuscrisului, cifra arabă, localitatea anchetată).

- MDA: Academia Română, *Micul dicționar academic*, 4 vol., Editura Univers Enciclopedic, București, 2001 – 2003.
- MEW: Franz Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien, 1886 (MEW).
- NALRR – Banat: *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Banat*. Sub conducerea lui Petru Neiescu, de Eugen Beltechi, Ioan Faiuc, Nicolae Mocanu, Editura Academiei Române, 1980 – 2011.
- NALR – Crișana: Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”, Cluj-Napoca, Université York, Collège Universitaire Colendon, Toronto, Canada, *Noul Atlas lingvistic român. Crișana*, de Dorin Urițescu (coord.), Ionel Stan și Gabriela Violeta Adam, Lăcrămioara Oprea, Viorica Ana Vlasiu, Editura Academiei Române, București.
- Scriban: August Scriban, *Dicționarul limbii românești (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”, Iași, 1939.
- Skok: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Uredili akademici Mirko Deanović i Ljudevit Jonke. Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti, Zagreb, 1973.
- TDRG: H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, București, 1903-1925.
- TRDW: H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, 3., überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron und Elsa Lüder, 3 vol., Editura Clusium, Cluj-Napoca, 2001, 2003, 2005 (TRDW).

ROMANIAN PREFIXES OF SLAVIC ORIGIN: *IZ-*
(Abstract)

This article represents only a part of a large study about slavice prefixes in the romanian language.

The words made by prefixe **iz-** (and by its variant **is-**) were identified in the earlier writings in the romanian language during the 16th century and represents translations of some old slavice words. Those words were, generally, religious terms and rarely popular words.

A very small number of derivatives with **iz-** has penetrated in the romanian language, probably because your status of terms and your uncertain semantics in the romanian language (in the old slavice language it signified „off”, like lat. **ex-**).